

**Наставном и научном већу
Филозофског факултета
Београд**

Изабрани одлуком Наставног и научног већа Филозофског факултета у Београду у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације **„Положај жене у окупираној Србији 1941-1944”**, колегинице мр Љубинке Шкодрић, сарадника Архива Србије у Београду, имамо част да поднесемо следећи

Р Е Ф Е Р А Т

Основни подаци о кандидату

Љубинка Шкодрић је рођена 1975. године у Београду. У месту рођења завршила је основну школу и XIII београдску гимназију. Студије историје на Филозофском факултету у Београду уписала је 1994. године. Дипломирала је 2000. године одбранивши са успехом дипломски рад „Лист Ново време у 1942. години“. Магистарске студије на катедри за историју Југославије Филозофског факултета у Београду уписала је 2001, а магистрала 2008. одбранивши стручно високо вредновани рад „Министарство просвете и вера у окупираној Србији 1941-1944. Године“. Тему докторске дисертације „Положај жене у окупираној Србији 1941-1944“ Наставно и научно веће филозофског факултета одобрило је марта 2009. године.

Колегиница Шкодрић запослена је од 2001. године у Архиву Србије. Од 2005. била је руководица групе фондова органа власти и управе Одељења архивске грађе новог периода, а од 2011. руководица је Центра за информације Архива Србије. У научно звање истраживач-сарадник изабрана је 2008. године при Институту за новију историју Србије, а звање вишег архивисте стекла је 2010. године. Бави се истраживањем културне и друштвене историје. Говори енглески, руски и немачки језик.

Колегиница Шкодрић је до сада објавила више научних и стручних радова. Међу њима посебно место имају монографије: *Министарство просвете и вера у Србији 1941-1944. Судбина институције под окупацијом* (Београд 2009) и *Двадесет*

жена које су обележиле XX век у Србији, I-II, Београд 2013. (коаутори Ивана Пантелић и Јелена Милинковић). Колегиница Шкодрић је, такође била и сарадник на кљизи др Боре Мјаданца *Народна скупштина Србије. Од обичајне установе до савременог парламента* (Београд 2001). Утемељени на изворној грађи, тематски нови, фактографски богати ти су радови умногоме допринели рационализовању знања о историји Србије у Другом светском рату.

Колегиница Шкодрић је, такође, аутор више научних и стручних радова (12). Њен први прилог објављен у стручној периодици био је хронолошки везан за 19. век („Једна изјава чланова Апелационог суда из 1840. године“, *Архивска грађа као извор за историју Шумадије*, Зборник радова, Крагујевац 2003, стр. 29-36), али је, после тога, Србија у Другом светском рату дефинисана је као област стручних и научних интересовања кандидата. У првим радовима колегиница Шкодрић је анализирали поједине важне нове архивске документе („Једна изјава чланова Апелационог суда из 1840. године“, *Архивска грађа као извор за историју Шумадије*, Зборник радова, Крагујевац 2003, стр. 29-36; „Једно сведочанство о логору у Пећину у Албанији 1941. године“, *Војноисторијски гласник*, 1-2/2003, стр. 147-151. коаутор са Златибором Марковићем), али је веома брзо учинила искорак ка целовитом сагледавању проблема којима је посвећена („Срби у логорима у Албанији током Другог светског рата“, *Пешичаник. Часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке*, 5/2007, стр. 93-102). Тематском кругу посвећеном Србији у Другом светском рату припадају и радови: „Верска настава у окупираној Србији 1941–1944“, *Српска теологија у 20. веку. Истраживачки проблеми и резултати*, Зборник радова, 4/2009, Београд 2009, стр. 129-136; „Утицај окупационих власти на ревизију наставних програма и уџбеника у Србији 1941–1944. Прилог друштвеној историји рата“, *Војноисторијски гласник*, 1/2009, стр. 172-183; „Однос немачког окупатора према домаћим сарадницима у Србији 1941–1944“, *Ослобођење Београда 1944*, Зборник радова, Београд 2010, стр. 82-94; „Недићев дечји град у Обилићеву код Крушевца“, *Жупски зборник*, 5/2010, стр. 107-122. „Сузбијање пегавог тифуса у окупираној Србији 1941–1944“, *Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура*, Зборник радова, Зајечар 2011, стр. 95-104;

„Просветни радници у идеологији владе Милана Недића 1941–1944“, *Историја 20. века*, 1/2011, стр. 151-162; „Хоризонтална колаборација – интимне везе жена са немачким окупатором у Србији 1941–1944“, *Историја 20. века*, 1/2013, стр. 105-122; „Мајчинство и старање о деци у окупираној Србији 1941–1944“, Пети научни скуп *800 година српске медицине*, Српско лекарско друштво, 2014, стр. 347-363; „Идеолошка начела просветне политике владе Милана Недића 1941–1944“, *Срби и рат у Југославији 1941. године*, Тематски зборник радова, Београд 2014, стр. 499-511. Анализа свега написаног показује тематско усмеравање кандидата према темама из друштвене историје и указивање на бројна поља истраживања која су представљала „белину“ у српској историографији. У питању је историографска литература утемељена на истраживањима архивске грађе која доноси критичко виђење рата, руши митологије које су опстајале деценијама, али се не поводи за оним „историографским током“ који антифашизам означава „провокацијом“ окупаторских снага, непристајање на окупацију и борбу за слободу сматра „ирационалним бунтом“, квислинштво поистовећује са „разумном националном политиком“, фашистичким групацијама даје ореол патриотских и антитоталитарних снага.

Подједнако темељно колегиница Шкодрић се бавила и питањима архивистичке теорије и праксе. На том плану објавила је више стручних радова: „Положај архива у Србији у 2006. години“, *Архивски гласник*, пилот број, април 2007; „Јесења архивска школа у Трсту“, *Архивски гласник*, бр. 1, децембар 2007. (коауторка са Татјаном Мишић); „Активности Архива Србије у 2007. години“, *Архивски гласник*, бр. 2, април 2008; „Америчко друштво архивиста“, *Архивски гласник*, бр. 5, децембар 2008; „Формирање фондова након преузимања архивске грађе“, *Летња школа архивистике*, 2008; „Активности Друштва архивиста Србије на унапређењу архивске теорије и праксе“, *Архивска пракса*, 2008; „Формирање архивских фондова“, *Водич за регистратуре*, приредила Татјана Мишић, Београд 2010; „Искорак у јавност. Изложбена делатност архива“, *Архивска пракса*, 2012. (коауторка са Слободанком Цветковић). Наведено јој је обезбедило угледно место међу српским архивистима.

Колегиница Шкодрић је била коаутор више изложни архивских докумената (*Народна скупштина Србије. Од обичајне установе до савременог парламента 1804-2001*, Архив Србије, 2001; *Србија у борба против фашизма*, Архив Србије, 2005; *Први светски рат у документима Архива Србије. Изложба I*, Архив Србије, 2014; *Јули 1914. У документима Архива Србије*, Архив Србије, 2014). Писац је 3 приказа и 4 чланка у дневној штампи.

Предмет и циљ докторске дисертације

У српској и југословенској историографији нема много радова посвећених жени, тој на Балкану одувек „невидљивој сапутници“ свих историјских и друштвених процеса. Дуго година политички, економски, културно дискриминисана жена је и у српској историографији добила сасвим неадекватно, маргинално место. Тек последњих година учестали су радови који настоје да истраживањима посвећеним жени обогате историографску слику прошлости и „ухвате“ корак са, у свету, веома актуелним родним студијама. На том је трагу и докторска дисертација колегинице мр Љубинке Шкодрић чији је предмет истраживање положаја жене у окупираној Србији (1941-1944). Упоредо са тим истраживање које је колегиница Шкодрић обавила омогућило је историчару да много свеобухватније сагледа живот српског друштва у Другом светском рату. Несумњиво да је процес еманципације жене нераздвојно повезан са развојем друштва у целини. Кандидат је тај процес посматрао у особеним условима рата и окупације када, услед недостатка мушког становништва, жена престаје да буде само „биолошка групација“ и постаје носиоц домаћинства, извршилац од окупационих власти наметнутих радних обавеза, жртва најбруталнијих репресија, учесник у рату и борац за слободу, заговорник одржавања „status quo-a“ или присталица револуционарних промена. Самим тим предмет предузетих истраживања на којој се темељи докторска дисертација колегинице Шкодрић је сагледавање места и улоге жене у Србији у годинама (1941-1944), које јој је донело и одредило више функција и задатака него што их је имала у мирнодопским временима. Основни циљ таквог приступа био је објективна и целовита анализа друштвеног положаја жене у специфичним околностима окупиране Србије, учинка њеног деловања у рату, очекивања, прегнућа,

домашаја. На тај начин свестрано је сагледана и објашњена велика промена коју је женски део популације доживео у рату. Утврђивање „вредносног система“ путем кога су окупаторске власти, колаборационистички и квислиншки апарат, четнички или комунистички покрет посматрали жену у Србији постао један од предмета ове докторске дисертације. У тим крајностима, од традиционалног схватања улоге жене у друштву до захтева за њеном правном, политичком и друштвеном еманципацијом и модернизацијом, такође је садржан један од циљева овог истраживања. Компаративни приступ омогућио је колегиници Шкодрић да посматра упоредне процесе еманципације жене у међуратном и ратном друштву Европе и патријархалном друштву Србије. Међу циљевима ове докторске дисертације свакако је и настојање аутора да анализом друштвеног положаја жене у окупираној Србији проговори о различитим аспектима живота, условљености положаја жене ратним збивањима, аутентичном и у много чему специфичном „женском искуству“. Томе треба придодати и намеру да истраживања учине видљивим како жену тако и прилике у којима она врши своју друштвену функцију.

Анализе и закључци до којих је колегиница Шкодрић досегла превасходно су засновани на архивској грађи. Истраживања у Архиву Србије (21 архивски фонд и збирка) била су од посебне важности. То важи и за по типу, садржају и вредности разнородну грађу похрањену у Архиву Југославије (9 архивских фондова и збирки) и Војном архиву (5). Истраживања у Историјском архиву Београда (2), Историјском архиву Ужице (1), Матици српској у Новом Саду (1), приватној колекцији Митре Митровић (1), допринела су да „застајањем“ на микро плану докторска дисертација колегинице Шкодрић буде оплемењена знањима која поред општег инсистирају и на појединачном. Значајан извор сазнања за тему „Положај жене у окупираној Србији 1941-1944“ представљали су објављена грађа (31 том), дневнички и мемоарски извори (67 наслова), штампа и периодика (21). То важи и за богате садржаје историографске, правне, политиколошке, социолошке литературе и публицистике коришћене приликом израде ове докторске дисертације (217 монографија, 125чланака и расправа, 4 необјављене докторске дисертације и магистарска рада, 3 интернет адресе).

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживањима

Докторска дисертација колегинице мр Љубинке Шкодрић заснована је на више научних хипотеза које је истраживање које је обавила потврдило и надоградило. Пре свега хипотеза да је жена играла изузетно важну, али не и видљиву улогу у патријархалном друштву окупирани Србије. Рад је заснован на претпоставци да је упркос напретку и побољшању друштвеног положаја, жена у Србији до Другог светског рата, али и током његовог трајања, остала друштвено и економски инфериорна у односу на мушкарца, чему је пресудно доприносило патријархално друштво. Хипотеза је кандидата да је решавање женског питања ометао и нацизам који се залагао за традиционалну женску улогу у друштву – улогу мајке и домаћице намењену расно подобним женама. Насупрот томе идеологија комунизма је тежила еманципацији жене и промени њеног социјалног положаја и друштвене улоге. Кандидат је пошао од претпоставке да је положај жене у окупираној Србији био условљен и односом који су према њој имале колаборационистичке власти, а који се заснивао на негирајућем ставу према еманципацији жене и инсистирању на њеној патријархалној подређености. Хипотеза је аутора, такође, да је поред идеологије сучељених покрета на положај жене у окупираној Србији утицала перманентна материјална оскудица, низак степен просвећености, уврежено схватање у патријархалном друштву да је положај жене одређен улогом добре мајке, супруге, старатељке над децом и домаћице. Једна од претпоставки коју је ово истраживање потврдило је да равногорски покрет није улагао много напора на придобијању жена и да је наступао са конзервативних позиција које се нису много разликовале од оних које су заузимале колаборационистичке снаге. Насупрот томе, хипотеза је кандидата, комунистички покрет је настојао да позитивно реши женско питање у Југославији и Србији, исказивао је заинтересованост за учешће жена у војним јединицама, инсистирао на родној равноправности и трудио се да у сопственим редовима „гуши“ понашања која су проистицала из традиционалног односа према жени у патријархалном друштву. Истраживање је потврдило и претпоставку да је подршка женског дела популације била потребна свим зарађеним групацијама и струјама из економских, политичких и идеолошких разлога, али да је већина није имала.

Придобијање, подршка и учешће жена у рату представљали су изазов традиционалним родним односима, а женско питање је постало једна од равни сукоба зараћених страна у грађанском рату у Србији. Потврђена је и хипотеза да је сексуалност, изражена и путем љубавних веза, склапања брака и рађања деце, одређивала положај жене у друштву и наметала јој начин живота, понашања и односа према околини, који се наметао готово као судбински.

Опис садржаја докторске дисертације

Структура докторске дисертације речито говори о стручним интересовањима колегинице Шкодрић. У њој поред предговора, уводног дела рада, закључка, пописа извора и литерастуре доминира пет поглавља посвећених идеолошким ставовима нациста на улогу жене у друштву и њиховом најдиректнијем утицају на њен положај у окупираној Србији, друштвеном положају жене под окупацијом, ставу равногорског покрета према женском питању, погледима народноослободилачког покрета на улогу жене у друштву, епилогу у коме је сагледана „елиминација“ и „еманципација“ - две крајности у положају жене у последњим месецима ратне 1944. године. Унутар наведених поглавља материја је изложена путем 24 ужих хронолошко-тематских целина. У односу на првобитно замишљену структуру докторска дисертација је унеколико надограђена и знатно је богатија. Настала промена проистекла је из обављених истраживања и ми је у сазнајном смислу и што се тиче квалитета докторске дисертације сматрамо изузетно добром и потребном и као такву били смо спремни да је у договору са кандидатом подржимо.

У предговору докторске дисертације (I-XV стр.) колегиница Шкодрић се критички одредила према теми и интерпретативним оквирима истраживања која је обавила. У тим деловима дисертације дефинисала је предмет истраживања, јасно показаола теоријску утемељеност и исказала сопствено виђење приступа на који треба изучавати „родну историју“. На подједнако јасан начин одредила се и према рату и окупацији као друштвеним појавама које су, уз остало, узроковале потресе и промене у људској личности, изазивале кризу свих видова друштвених вредности, посебно етичких, водиле промени идентитета појединца и друштвене групе којој припада. Размишљајући на такав начин колегиница Шкодрић је настојала, како

сама истиче, да положај жене у окупираној Србији, њене назоре, сексуалност, начин понашања, однос према околини, идеолошки пројектованој судбини, стеченом искуству, доживљеним променама, посматра у складу са динамичним друштвеним и политичким збивањима и развојем у условима које је Други светски рат имао у Србији у годинама 1941-1944. У предговору докторске дисертације кандидаткиња је изнела и свој критички став према коришћеној литератури, њеној тематској усмерености, изворној утемељености, научној вредности и уоченим недостацима. Подједнако темељно осврнула се и на по типу, садржају и обиму различиту извору грађу, објављене изворе, штампу и периодику, дневничке и мемоарске изворе коришћене приликом израде докторске дисертације.

У уводном делу докторске дисертације (2-30 стр.) колегиница Шкодрић је посебно обрадила положај жене у друштву Србије и женско питање у Краљевини Југославији. На тај начин скренула је пажњу на два основна проблема карактеристична за положај жене – дуго опстајање традиционалног и динамични процес модернизације. Тиме је веома убедљиво показала у којој су мери сталност и промена утицали на промене у родним односима (родним улогама), посебно на положај жене у српском друштву у 19. веку, деценијама које су обележиле почетак 20. века, ратним и мирнодопским временима, годинама који су претходили Другом светском рату. Развој грађанског друштва које је захтевало образовану жену, сазревање свести о потреби школовања женске деце, процес савлађивања неписмености, излазак жене из породичне сфере и њено ступање у јавни живот, одређивање традиционалних оквира женског деловања на националном плану и доприноси које је жена давала националној интеграцији, изградња идентитета модерне жене, еманципација жене у рату, формулисање женског питања и борба за женска права (право гласа), однос привредне структуре друштва, патријархалног начина живота и положаја жене у друштву, промене у погледу образовања, запошљавања, јавна и политичка делатност женских друштава и асоцијација, неке су од тема око којих је колегиница Шкодрић успешно компарирала европска искуства са променама које су, када је положај жене у друштву у питању, захватале Србију. У тим деловима текста демонстрирано је добро познавање главних процеса који су одређивали политичку, економску и друштвену стварност југословенске

државе и показано да је период између два светска рата, у погледу женске еманципације и решавања женског питања, представљао период ограничене модернизације. Постојање свест о потреби промене положаја жене у друштву ипак није битније мењало правно, политичко, економско, социјално и друштвено инфериорни положај који је жена имала у односу на мушкарца у друштву Србије.

У првом поглављу докторске дисертације, насловљеном „Нацизам“ (31-121 стр.), обрађено је више важних питања од значаја за саму тему. Свестрано је сагледан положај жене у Трећем рајху и окупираној Европи и показано на који је начин нацистичка идеологија утицала на однос према женском делу популације оних друштвених снага у Србији које су имале исте политичке и идеолошке погледе попут нациста. Афирмисање мајчинства и рађања деце као највећег доприноса жене успостављању јаке немачке нације, дефинисање расних услова (расне чистоте) као предуслова опстанка немачке нације, агресивна популациона политика као саставни део расне политике, репресија према онима који нису сматрани расно пожељни (примена тзв. нимбершких закона), антисемитизам, неке су од тема о којима колегиница Шкодрић пише. Указујући да је нацистичка политика према жени представљала реакцију на слободе које на том плану донело ново послератно време и Вајмарска република, колегиница Шкодрић је посебно скренула пажњу на нацистичку осуду либералне еманципације жена и захтеве да се жена у Трећем рајху „еманципује од еманципације“ - ослободи тзв. „марксистичке догме“ и идеје о сексуалној једнакости, престане да се „такмичи“ са мушкарцима, свесно прихвати одговорност према раси, лише се сна о политичкој активности и врати природној улози мајке и домаћице (слоган: деца, кухиња, црква). Питање рода дошло је тако у други план у односу на расну, биолошку и репродуктивну преокупацију. Додељујући жени функцију чувара аријевске крви и расе, васпитача омладине у нацистичком духу, једног од потпорних стубова нацистичке победе у ратном походу, али не и модерне и еманциповане жене, нацистичка политика је најдиректније утицала и на покрете у Србији којима су религија, конзервативизам и национализам били основне саставнице идеологије.

Веома темељно колегиница Шкодрић је презентовала прилике које су владале у окупираној Европи и указала на сарадњу која је постојала са окупатором у

Србији. Разложно је приказала немачку политику „новог поретка“ и њену основну идеју о запоседању „животног простора“. Сагледала је расну политику коју је Трећи рајх водио на окупираним подручјима Европе, уз уочавање разлика карактеристичних за поједине европске земље и народе. Проговорила је о немачком окупационом режиму и отпорима окупацији. Ти делови текста послужили су као својеврсни „оквир“ унутар кога је било могуће упоредо посматрати однос нациста према женској популацији у Европи, њиховој радној ангажованости, физичкој експлоатацији, интимним односима и везама, проституцији, сексуалном насиљу, колаборацији, расној политици. У том контексту посебно је обрађена сарадња са окупатором у Србији која је, када је женски део популације у питању, имала све манифестационе облике као и у Европи. Приказана је окупација, реконструисан окупациони систем, дефинисане позиције квислиншких, колаборационистичких, легалистичких и револуционарних снага и покрета. Истраживање је показало да је сарадња жена са окупатором била структурно ограничена улогом и позицијом коју је жена имала у окупираном друштву и условљена немогућношћу масовне директне сарадње. Указано је на повлашћени положај које су имале представнице немачке националне мањине и приказана њихова ангажованост на остварењу циљева и интереса нацистичке политике. Посебно је објашњена појава идеолошке и националне трансформације која је карактерисала женски део немачке мањине у Србији, презентована њихова сарадња са немачким обавештајним, безбедносним и војним службама, уочено нарастајуће непријатељства према домаћем становништву. Пажња је посвећена женама запосленим у служби окупационих органа, њиховој материјалној и друштвеној позицији, идеолошким ставовима, друштвеним назорима, презиру локалне заједнице коме су биле изложене. Обрађена је и категорија доушника, феномен доушништва, начини врбовања, обуке и укључивања жена у обавештајни рад (од давања материјалних погодности, преко идеолошке убеђености, до уцена и сексуалног злостављања). У овом истраживању обрађен је и широки тематски круг питања везаних за мотив женске прељубе са окупатором, сексуално насиље (пријављено је 3.639 случајева силовања у којима су 772 пута починиоци били немачки, а 1.834 пута бугарски војници), легализовање и законско контролисање

проституције, раширеност и сузбијање полних болести, дерогирање моралних норми карактеристичних за патријархално друштво, реакције јавности и кажњавање жена оптужених за неморално држање под окупацијом. Систематично је обрађена и казнена политика коју су окупационе власти спроводиле над женама – радно ангажовање на тешким пословима, изоловање и слање у логоре, логорски живот заточеница, репресија и колективно кажњавање, сексуално напастовање, стрељање, истребљење. Подједнако као и у претходним подпоглављима и у делу посвећеном репресији над женама колегиница Шкодрић је своје анализе и закључке засновала на новим истраживањима, што је и основна карактеристика ове докторске дисертације.

У другом поглављу докторске дисертације обрађен је друштвени положај жене под окупацијом (122-232 стр.). Пажња је посвећена улози жене у идеологији и пропаганди владе Милана Недића, али и свакодневном животу у граду и на селу, школовању, запослењу и каријери, љубави, браку и породичним односима, мајчинству и старању о деци. Засновани на изворним истраживањима ти делови докторске дисертације колегинице Шкодрић, иначе историографски сасвим нови, пружају могућност да се положај жене у окупираној Европи (обрађен у претходном поглављу) упореди са оним у окупираној Србији. Показано је у којој су мери идеолошки погледи и пракса квислиншких и колаборационистичких власти, када је положај жене у питању, били истоветни са политиком нациста и супротстављени ставовима комунистичког покрета. Одређивање положаја жене позивом мајке и чувара породице, радикални антифеминизам, негирање политичких права жене и њене друштвене еманципације, идеолошки напади на женске организације и друштва, пропагирање усиљене скромности и трпељивости, биле су неке од основних теза за које су се залагали српски квислинзи. На истом идеолошком фону била је и политика колаборационистичких снага које су заговарале мушко и патријархално друштво, а жену третирала веома „ниско“ на листи својих приоритета. Склоност ка омаловажавању жене, страх од сваког облика њене еманципације, антимодернизацијски ставови, традиционализам, били су само неки од елемената те политике. Будући да није имала шта да понуди та је политика, како показује ово истраживање, остала без шире подршке жена, посебно оних које

су уживале друштвени углед и имале значајнију позицију у српском друштву. То важи и за жену са села којој је придавано мало важности, којој је намењена искључиво улога мајке и домаћице и чији положај током ратних година нимало није промењен „трансфером богатства“ из града у село и променом „односа моћи“ у корист села. Истраживање је, такође, показало у којој је мери свакодневица живота у граду и на селу била одређена ратном стварношћу испуњеном немаштином, несташицама артикала намењених исхрани и хигијени, ценама које диктира црна берза, глађу, избеглиштвом, неизвесношћу, страхом, страдањем. Промена материјалног положаја исторврремено је значила и промену друштвеног положаја жене, а то се односило на запослење, каријеру, школовање, статус у породици, мајчинство... Настојање да се током ратних година што већи број жена укључи у образовни систем није дало очекиване резултате. Тиме је изостало и настојање да путем школовања буде формиран пожељан идеолошки профил српског женског нараштаја. Однос према запосленим женама био је испуњен заједљивошћу, понижавањем и штетним традиционализмом, што је било у супротности са потребама власти да радно ангажују што већи број држављана Србије. Рат и окупација подстакли су рационалност при избору брачног партнера потискујући емоције и стављајући у први план материјални моменат и решавање егзистеницијалних питања. Оскудица и рат су, такође, утицала на наталитет и реализацију улоге жене као мајке. Напуштање града и боравак на селу доживљаван је као додатна деградација друштвеног положаја. Материјална и психичка исцрпљеност и општа запуштеност биле су доминантне одлике са којима је жена у Србији дочекала крај окупације.

У трећем и четвртом поглављу докторске дисертације, насловљеним „Равногорски покрет“ (233-295 стр.) и „Народноослободилачки покрет“ (296-403 стр.), сучељени су погледи два ривалска антифашистичка покрета (легалистичког и револуционарног) на положај жене у Србији. У тим деловима текста обрађена је улога жене у равногорској и комунистичкој идеологији и пропаганди, учешће жена у сваком од наведених покрета, начин организовања женске популације у ратним околностима. Истраживање је показало да се насупрот мало пажње коју је равногорски покрет посвећивао жени комунистички одликовао залагањем за њеним

што већим ратним ангажовањем и еманципацијом. Разлика је постојала и у сагледавању социјалних и политичких промена када је положај жене у питању. Пропаганда која се обраћала женама била је запостављена када је равногорски покрет у питању, што није био случај са комунистичком пропагандом. Насупрот погледа утемељених у традиционализму, карактеристичних за равногорски покрет, комунисти су нудили допадљив идеолошки програм који је своју упоришну тачку имао у еманципацији, просвећивању, потпуној једнакости жене и мушкарца и њиховом изједначавању у правима и обавезама. Показало се да „демократска револуција“ коју је заговарао покрет Д. Михаиловића и која се заснивала на филозофији српског села, монархизму, традиционалним погледима који су жену сматрали инфериорнијом у односу на мушкарца, не доноси много новог жени. Насупрот томе, у ратним условима, народноослободилачки покрет је настојао да афирмише марксистичке погледе на положај жене у друштву. У том контексту колегиница Шкодрић је обрадила идеолошке погледе комунистичког покрета на женско питање и повукла паралелу са ставовим за које су се залагали српски комунисти - „професионални револуционари“, у међуратним годинама и рату. Истраживање је показало да је и у ратним условима револуционарна идеологија која је садржала и идеју о еманципацији жене инсистирала на сексуалном пуритантзму, што је повезивало са традиционалним погледима на жену, њену сексуалност и положај у друштву. Таква политика, поред почетне неодлучности, резултирала је масовним учешћем жена у народноослободилачком покрету.

Сасвим су нове и оне странице докторске дисертације на којима колегиница Шкодрић пише о војним женским организацијама формираним унутар равногорског покрета („Црне шамије“, „Југословенска организација равногорки“, Женска равногорска организација санитета), истакнутим женама у равногорском покрету (Милка Баковић, Јелена Ђорић, Наталија Поповић, Љубинка Јанковић, Десанка Кораћ, Миланка Цветковић...), односу официра и жене у равногорском покрету, сексуалном моралу. То важи и за утврђивање броја, старосне и политичке структуре партизанки у Србији, њихову судбину у устаничкој 1941. и наредним ратним годинама, пропаганду колаборационистичких власти испуњену стереотипима о сексуалном неморалу, слободној љубави, суровости и запуштеном

изгледу жена бораца, промену традиционалног родног поретка која је наступила уласком неочекивано великог броја жена у редове НОП-а, анализу случајева „партизанских љубави“ и искушавање партијског морала када је сексуално понашање у питању. Приказ положаја жене у равногорском и народноослободилачком покрету такође је заснован на богатој фактографији која сведочи о темељности обављених истраживања.

Поглавље насловљено „Епилог: елиминација и еманципација“ засвођује докторску дисертацију колегинице мр Љубинке Шкодрић. У њему је дат биланс промена које су се, уз остало, односиле и на положај жене у друштву Србије 1944. године. Проговорено је о ослобођењу, понашању црвеноармејаца према женама у Србији (пријављено 1219 случајева силовања), затирању у рату нарасле проституције, кажњавању особа које су током рата сарађивале са окупаторима или биле мајке, супруге, ћерке, сестре народних непријатеља, делатности судова части, одузимању имовине, различитом идеолошком и политичком односу према удовицама (392.996 или 11,7% становника Србије). Још неке од тема које су обрађене у овом поглављу односе се на бракове склопљене са „партијским другарицама“, делатност АФЖ-а, укључивање жене у политички живот и остваривању равноправности.

Научни допринос докторске дисертације

Докторска дисертација колегинице мр Љубинке Шкодрић тематски је нова, мисаоно кохерентна, фактографски богата, оригинално структурирана, зрело написана. Захвањујући напору кандидаткиње добили смо целовито научно дело утемељено на обимним истраживањима које у знатној мери проширује и „помера“ постојећа знања о српском друштву у годинама Другог светског рата. Посматрајући и анализирајући дешавања у српском друштву, које је представљало својеврсни емпирички узорак, колегиница Шкодрић је проговорила о друштвеним појавама карактеристичним не само за Србију, Југославију и Балкан већ и за окупирану Европу. Њена склоност да ненаметљиво упоређује појаве исте каквоће у идеолошком, политичком и друштвеном контексту најдиректније доприноси да резултати српске историографије буду прихваћени и укључени у светску размену знања о Другом светском рату. У многим својим

елементима сасвим пионирско ово истраживање је захваљујући истраживачком напору кандидата, широкој изворној основи, богатој фактографији поуздан темељ и сигуран путоказ за свако даље истраживање и писање историје Србије и Југославије у другом светском рату. У питању је историографско дело које се не поводи за политички мотивисаном ревизијом историје већ своје упориште има у темељним истраживањима прошлости, критичкој анализи изворног материјала, научном односу према постојећој литератури, допадљивој интерпретацији. Као такво оно има своју несумљиву научну вредност и значајну друштвену улогу.

Имајући све наведено у виду слободни смо да Наставном и научном већу Филозофског факултета у Београду препоручимо да прихвати наш реферат о докторској дисертацији мр Љубинке Шкодрић „**Положај жене у окупираној Србији 1941-1944**“ и одобри јавну одбрану на којој би чланови Комисије били у прилици да изнесу своје појединачне примедбе и сугестије.

У Београду

24.05.2014.

Комисија:

Др Момчило Павловић, научни саветник
Институт за савремену историју у Београду

Др Мира Радојевић, ванредни професор
Филозофски факултет у Београду

Др Александар Животић, доцент,
Филозофски факултет у Београду

Др Љубодраг Димић, редовни професор,
Филозофски факултет у Београду
(ментор и писац реферата)